

5-сабак

Тема 5

«Кастык тилинин» объектилери.
Корголгон мүнөздөмөлөр

Подтемалар

- «Корголгон мүнөздөмөлөр» конституциялардын жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын нормаларында
- Укуктук жактан алганда «кастык тилине» тыюу салуу

Предметтердин интеграциясы

«Адам укугу», «Эл аралык укук», «Конституциялык укук», «Кылмыш-жаза укугу», «Медиа укук», «Журналистиканын негиздери», «Журналисттин этикасы», «Медиаэтика», «Сынчыл ойломдун негиздери», «Заманбап казак/кыргыз/тажик/өзбек/орус тили» (өлкөгө жараша), «Конфликтологиялык журналистика», «Лингвистикалык экспертиза», «Саясий лингвистика», «Журналисттин ишиндеги социалдык тармактар», «Социалдык журналистиканын типологиясы», «Журналистиканын социологиясы», «Журналистиканын психологиясы», «Маданияттар аралык коммуникациянын теориясы жана практикасы».

Сабактын максаты

Когнитивдик:

- студенттер «Корголгон мүнөздөмөлөр» деген түшүнүктү түшүндүрүп бере алышат;
- студенттер «корголгон мүнөздөмөлөрдүн» тизмесин санап бере алышат;
- студенттер «кастык тилиндеги» социалдык топтун «корголгон мүнөздөмөлөрүн» айтып бере алышат.

Социалдык-эмоционалдык:

- студенттер теңчилик жана дискриминациясыз принциптерди сактоонун маанилүүлүгүн түшүнүшөт;
- студенттер адамдын бардык укуктары менен эркиндигин сыйлоонун маанилүүлүгүн түшүнүшөт;
- студенттер адамдардын айрым бир белгилери боюнча ар башкачалыгын түшүнүү жана кабылдоонун маанилүүлүгүн түшүнүшөт.

Жүрүм-турумдук:

- студенттер кептеги «кастык тилинин» болушун чектей алышат.

Сабактын узактыгы	1 саат 20 мүнөт
Сабак өтүү методу	Ачык суроолор, дискуссия, лекциялык презентация, сунушталган методика менен иштөө.
Баалоо методдору	Бышыктоочу суроолор.
Негизги түшүнүктөр	«Жек көрүүчүлүк тилинин объектилери», «Корголгон мүнөздөмөлөр», «Дискриминация», «Стереотиптер», «Алдын ала ынанымдар».
Керектүү ресурстар	Проектор, экран, ноутбук, таш же башка предметтер, мүшөк же коробка, маркер, доска.

Сабактын планы

1. ЧАКЫРЫК

Сабакты жүргүзүү методикасы.

Мугалим студенттерге төмөнкү суроолорду талкуулоону сунуштайт:

- «Жек көрүүчүлүк тили», «корголгон мүнөздөмөлөр» дегенде эмнени түшүнөсүңөр?
- Каандай корголгон мүнөздөмөлөрдү билесиңер?

Бул суроолор боюнча дискуссия жүргүзүлөт.

2. МААЛЫМАТ МЕНЕН ИШТӨӨ

Сабакты жүргүзүү методикасы.

Мугалим корголгон мүнөздөмөлөр камтылган улуттук мыйзамдар (конституция, кылмыш кодекси) жана эл аралык укуктук актылар (АУЖД, ЖСУ-ЭП, Теңчилик Принциптер Декларациясы – Equal Rights Trust) жөнүндөгү маалыматты PowerPoint презентация формасында сунуштайт жана төмөнкү суроолор боюнча талкуу өткөрөт:

1. Конституциянын жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын нормаларында корголгон мүнөздөмөлөрдүн тизмеси кандай?
2. Кандай мүнөздөмөлөр тизмеге кирген эмес?
3. Улуттук мыйзамдардын нормалары тизмеге кирбеген мүнөздөмөлөргө да иштейби?
4. Улуттук мыйзамдарда корголгон мүнөздөмөлөрдүн тизмесин кеңейтүү керекпи?
5. Кандай мүнөздөмөлөр көбүрөөк коргоого муктаж жана кайсылары «кастык тилинин» объектисине айланууда?

3. АРАКЕТТЕН

Сабакты жүргүзүү методикасы.

Мугалимге төмөндөгү көнүгүүлөрдүн бирин тандап алуу сунушталат.

ВАРИАНТ 1.

«АЛАРДЫН БААРЫ ОКШОШ» КӨНҮГҮҮСҮ

Ар бир студентке бирден таш же башка предмет берип, аны менен «достошуу» керектигин айткыла, б.а. аны жакшылап изилдесин. Бир нече студентти аудиторияга «досун» тааныштыр деп сурангыла: ал туурасында окуялардан айтып берсин, ал канча жашта, ал кайгылуубу же бактылуубу, же ал кантип ушундай болуп калды. Алар бул предмет жөнүндө чакан баяндама жазса болот. Андан соң ал предметтердин баарын мүшөккө же коробкага салып аралаштыргыла. Анан аларды кайра алып чыгып, студенттерге өзүнүн «досун» тап деп сурангыла.

Рефлексия өткөрүп, көз-көрүнөө окшоштуктарды белгилегиле: кандай адамдардын тобу болбосун, алгач баары бирдей сезилет, бирок аларды жакындан биле баштаганда, алар ар түрдүү болуп чыгат: ар биринин өзүнүн тагдыры бар, алардын баары потенциалдуу досторубуз. Бул көнүгүү бул предметтерди жакшылап билүү үчүн убактылуу стереотиптерден (мисалы: «таштар — муздак, катуу, кайдыгер») баш тартуу жетиштүү болот деген бүтүмгө келүүгө түрткү берет. Башкача айтканда, эртеley эле бүтүм чыгарууга болбойт.

ВАРИАНТ 2.

«АЙЫРМАЧЫЛЫКТАРДЫ ТАБУУ» КӨНҮГҮҮСҮ

Студенттерге төмөнкү билдирүүлөрдүн кайсынысы стереотип, кайсынысы алдын ала ынаным, кайсынысы пикир билдирүү экенин табууну сунуштагыла:

1. Мен дарыгерлерди жакшы көрөм, анткени алар мээримдүү.
2. Айрым дарыгерлер мага мээримдүү мамиле кылганы мага жагат.
3. Дарыгерлер — мээрман адамдар.

Студенттердин пикирлерин талкуулагыла.

Мугалим үчүн кеңештер.

Правильный ответ: №3 — стереотип; Туура жооп: №3 — стереотип; №1 — алдын ала ынаным; №2 — пикир билдирүү.

Талкуудан кийин белгилеп койгула, үч билдирүү тең (ой аркылуу контексттик алкакка салынган) дарыгерлерди мээримдүү, кам көргүч адамдар катары эле эмес, мээримсиз, кайдыгер адамдар катары да баалоону кыйындатат. Стереотиптер, алдын ала ынанымдар жана пикирлер адамдарга болгон мамилени кантип алдын ала аныктап коёрун талкуулагыла.

4. САБАКТЫ ЖЫЙЫНТЫКТОО

Сабакты жүргүзүү методикасы.

Мугалим студенттерге сабактын жыйынтыктап, үч суроого кыскача жооп берүүнү сунуштайт:

1. Мен эмне билдим?
2. Эмнени үйрөндүм?
3. Аткарган көнүгүү эмнеси менен пайдалуу/пайдасыз болду?

Маалыматтык обзор

«КАСТЫК ТИЛИНИН» ОБЪЕКТИЛЕРИ. КОРГОЛГОН МҮНӨЗДӨМӨЛӨР

«Кастык тили» белгилүү бир мүнөздөмөлөргө шайкеш келген жеке адамдарга же адамдардын тобуна багытталат. Адам укуктары эл аралык укук бардык адамдар мыйзам алдында бирдей экенин жана эч кандай чектөөсүз мыйзам тарабынан бирдей коргоого алынаарын бекитет. Бул жагынан алганда кандай дискриминация болбосун мыйзам тарабынан тыюу салынышы керек жана мыйзам бардык адамдарга кандайдыр бир белгисине: расасы, терисинин түсү, жынысы, тили, дини, саясий же башка көз караштары, улуттук же социалдык таандыктыгы, мүлктүк абалы жана башка кырдаалдарга байланыштуу дискриминацияга каршы натыйжалуу жана бирдей коргоо кепилдигин бериши керек.

Этникалык, диний жана тил жагынан азчылыктар бар өлкөлөрдө, мындай азчылыктарга кирген адамдарды ошол топко кирген башка адамдар менен бирге өз маданиятын колдонуу, өз динин тутуу жана анын каадаларын аткаруу, ошондой эле эне тилинде сүйлөө укугунан ажыратууга болбойт.

Ошондой эле, адам укуктары жаатындагы эл аралык документтер мезгилдин өтүшү менен теңчилик принцибинин пайдасына чечмеленип келет, бул жерде аталган термин кеңири маанисинде алынган, ал макулдаштыктарга түздөн-түз киргизилген корголгон мүнөздөмөлөр үчүн да, жана түздөн-түз киргизилбеген негиздемелер үчүн да колдонулуп келет. Көптөгөн мамлекеттер «кастык тилин» тыюу салган улуттук мыйзамдарында теңчиликти жана дискриминациясыздыкты камсыз кылуу боюнча жалпы эл аралык милдеттемелер менен корголгон белгилерди чагылдырган, корголгон мүнөздөмөлөрдү таанышат.

Адам укуктары жаатындагы эл аралык документтерде, Кыргыз Республикасы менен Казакстан Республикаларынын Конституцияларында корголгон мүнөздөмөлөрдүн тизмеси атайын ачык калтырылган, бул кеңейтип чечмелөө жолу менен кошумча мүнөздөмөлөрдү киргизүүгө жол бербет, ал эми Тажикстан Республикасы менен Өзбекстан Республикаларынын Конституцияларында бул тизме жабык бойдон калууда.

**Кыргыз Республикасынын
Конституциясынын
16-беренеси:**

«Эч ким жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этноско таандыктыгы, туткан дини, жаш курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча кодулоого алынышы мүлкүн эмес».

**Казакстан Республикасынын
Конституциясынын
14-беренеси:**

«Тегине, социалдык абалына, кызматтык же мүлктүк абалына, жынысына, расасына, улутуна, тилине, динге болгон мамилесине, ынанымдарына, жашаган жерине же башка жагдайлар боюнча эч кимди эч кандай кемсинтүүгө болбойт».

**Тажикстан Республикасынын
Конституциясынын
17-беренеси:**

«Мамлекет ар бир адамга улутуна, расасына, жынысына, тилине, динине, саясий көз караштарына, билимине, социалдык жана мүлктүк абалына карабай бирдей укук жана эркиндикти кепилдик кылат».

**Өзбекстан Республикасынын
Конституциясынын
18-беренеси:**

«Өзбекстан Республикасынын бардык жарандары жынысына, расасына, улутуна, тилине, динине, социалдык

тегине, ынанымдарына, жеке жана коомдук абалына карабай бирдей укукка жана эркиндикке ээ жана мыйзам алдында бирдей».

Төрт мамлекеттин кылмыш-жаза мыйзамдарындагы арадашууну/кастыкты козутуу/тутантуу жөнүндөгү беренелеринде да корголгон мүнөздөмөлөрдүн ачык жана жабык тизмелери камтылган, аларга диний, расалык, улуттук, этникалык, аймактык, уруулук же тектик тиешелүүлүк киргизилген (3-теманы кара).

«Жек көрүүчүлүк тилинен» коргоо үчүн негиздер адам укуктары жаатындагы эл аралык укуктардагы дискриминацияга каршы жалпы жоболоруна кирген бардык корголгон мүнөздөмөлөрдү камтышы керек, бирок кээде мындай мамиле талашты да жаратып келет.

«Жек көрүүчүлүк тилинин» айрым бир формаларына жол берген же чектөөнү талап кылган жалпы бир аныктамалардын, милдеттемелердин жоктугунан, алар ар кайсы эл аралык макулдаштыктардан чогултулган.

Бул абалды оорлотот, анткени дискриминацияга байланыштуу бардык эле келишимдер мамлекеттерден «жек көрүүчүлүк тилине» тыюу салууну талап кылбайт. Андан тышкары, тыюу салууну талап кылган келишимдерде да корголгон мүнөздөмөлөрдүн тизмеси өтө чакан жана өтө этият берилген. Мунун эки түшүндүрмөсү бар.

- 1) «Жек көрүүчүлүк тилине» тыюу салуу көп учурда дискриминациялык мүнөздөгү масштабдуу же токтобой улантылган адам укуктарын бузууларга каршы жооп катары түзүлөт,

бул жерде «жек көрүүчүлүк тили» аларга себеп болгон факторлордун бири катары каралат. Мындай тыюу салуулар алар реакция кылган жагдайларды чагылдырат жана ошондой эле ошол маалда коомдо орун алган алдын ала ынанымдарга байланыштуу чектелиши мүмкүн.

2) Эл аралык укуктук документтерде камтылган «жек көрүүчүлүк тилине» тыюу салуу талаптары дайыма талашты жаратып келет, анткени айрым мамлекеттер кээде мындай чектөөлөр пикир билдирүү укугун ашыкча чектейт деген ишенимде мындай кеңири милдеттемелерге каршы турушат.

Эл аралык жана аймактык укуктук документтерден үзүк-үзүк кылып чогултулган нормалар улуттук укуктарда «жек көрүүчүлүк тилинин» ар кандай формаларына карата, анын ичинде корголгон мүнөздөмөлөргө карата түрдүү мамилени жаратат.

Адам укуктарын ишке ашыруу кандай эл аралык документ болбосун андагы баштапкы түзүлгөн ашыкча формалдуу аныктамалар менен, ал тургай алардын авторлорунун ниети менен чектелбеши керек, эгер алар зарылчылыгы жок эле укуктарды ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрүн кыскарта турган болсо.

Пикир билдирүү эркиндигине жетиштүү деңгээлде кепилдик бар болгон учурда «кастык тили» жөнүндөгү жоболор болушунча көп «корголгон мүнөздөмөлөрдүн» тизмесин камтышы керек деп эсептелет. «Корголгон мүнөздөмөлөр» өз ичине төмөнкү негиздерди камтууга тийиш, ошону менен бирге булар менен гана чектелбеши керек:

- раса;
- этникалык тиешелүүлүгү;
- улуту;
- жаш курагы;
- тили;
- дини;
- жынысы;
- майыптыгы;
- түсү;
- сексуалдык багыты;
- гендердик таандыктыгы жана интерсексуалдуулук;
- теги;
- саясий жана башка көз караштары;
- туулганы;
- мигрант же качкын макамы.

Булактардын тизмеси

1. Адам укуктарынын жалпы декларациясы / БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан 1948-жылы 10-декабрда 217 А (II) резолюциясы менен кабыл алынган..
2. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт / Башкы Ассамблея тарабынан 1966-жылы 16-декабрда 2200 А (XXI) резолюциясы менен кабыл алынган.
3. Разъясняя «языка ненависти»: Практикалык колдонмо, 2015-жыл, Article 19 – Free Word Centre 60 Farringdon Road London, EC1R 3GA United Kingdom.
4. Теңчилик Принциптер Декларациясы. – Equal Rights Trust, Лондон, Улуу Британия, 3–5 апрель, 2008-ж.
5. Адам укугу/Адам укуктарын окутуу алиппеси. – Басылма БУУ/HR/PUB/DECADE/2003/1/ Женева, май 2003.